

Herendi tárlat a Budai Várban

Az egyiknek sikerül, a másiknak nem – állította a közismert sláger. A német származású *Stingl* Vince Ferenc eredetileg kártyafestő mester volt, majd Bécsben kitanulta a finomkerámia készítését. Ismereteit előbb Tatán kamatoztatta, mint a Schlögel-féle fajanszműhely irányítója, 1826-ban *Fischer Mózes Áron*mal közösen alapított kőedény gyárat, de nézeteltérések miatt ő nemsokára Herenden nyitott saját üzemet. Kísérletezései nagyon sokba kerültek, amelyekhez hiteleket kellett felvennie, például az időközben elhunyt *Fischer Mózes Áron* unokaöcsésétől, *Fischer Mórtól* is. Miután *Stingl* csődbe jutott, gyára az utóbbi tulajdonába ment át. Fischernek korábban már Pápán is volt kőedény-gyára, így az ottani tapasztalatok alapján a néhány fős herendi műhelyt rövidesen gyárszerű termelésre alkalmas manufaktúrává fejlesztette. Erre az 1839-es évre teszük a herendi márka születését. Műszaki vezetőként kezdetben még *Stingl* is közreműködött, de 1841-ben eltávozott a cégtől.

Fischer sokkal sikeresebbnek bizonyult abban is, amikor folytatta elődjének máz- és masszakísérleteit, olyannyira, hogy jelentős épület bővítéseket vitt véghez. 1842-ben megkapta a „császári és királyi kiváltságos porcelángyár” címet, a magyar címer használati jogával. Ő még a balsorsot is előnyére tudta fordítani. Az 1843-as tűzvész után ugyanis profilt váltott és a közönséges használati tárgyak sorozatgyártásáról áttért az igényes luxuspéldányok előállítására. A korai, hazai marketing szerepe mellett felismerte a nemzetközi jelenlét fontosságát is. Az 1842-es Első Magyar Iparmű Kiállításon bronzérmet kapott, de az 1846-ban rendezetten már aranyérmet szerzett. Az 1851-es első viláckiállítás Londonban *Viktória királynő* rendelt tőle készletet, amelyet a tiszteletére róla neveztek el. Az 1855-ös második viláckiállítás Párizsban első osztályú kitüntetésben részesítették. 1873-ig egyetlen alkalmat sem hagyott ki, amelyen fontos nemzetközi kapcsolati hálóra tett szert. A kiegyezés évében *Ferenc József* nemesi címet adományozott neki, melyhez a *Farkasházi* előnevet tatai családi házuk (Wolfshaus) magyarosításából toldották hozzá. 1872-ben „cs. és kir. udvari szállító” címet kapott, majd 1874-ben visszavonult és helyét fiai vették át. Ők azonban hamarosan csődbe jutottak. A herendi gyár állami tulajdonba került, de 1896-ban jelképes összegért megvette az unoka, *Fischer Jenő*. Mivel képzett keramikus volt, a minőségi munkában látott fantáziát, így ismét sikerült feltámasztania a márka régi hírnevét. Az 1900-as párizsi viláckiállítás például nagy figyelmet keltett

Victoria Bord d'Or mintás garnitúra (1851)

az úgynevezett „pâte-sur-pâte” (massza a masszán) eljárás, a rátétesen alkalmazott díszítéssel. Az első világháborús gondok ellenére *Fischer Jenő* 1926-ig vezette a herendi manufaktúrát.

A Herendi Porcelánmanufaktúra Zrt. és az Országos Széchényi Könyvtár közös rendezésében, a könyvtárban szeptember végéig látogatható kiállításon a márkás porcelánok mellett korban és témában hozzájuk illő régi kéziratok és nyomtatványok is megtekinthetők. A tárlat érdekességét fokozza az eredeti helyszín, a Budavári Palota, ahol az Osztrák-Magyar Monarchia idején a muzeális – eredetileg 4496 darabból álló – Királyi készletet használták. A garnitúra három változatban készült, egyformán hófehér alapon: a fejedelmi asztalt az arany koronás és királyi monogramos szervizzel terítették meg, az udvarban szolgáló tisztikar számára a bíbor címeres változat dukált, a civil személyzetnek virágos mintájú készlet járt. Sajnos, ezekből csak néhány darab maradt az utókorra, de a legmagasabb rangú állami fogadásokon manapság is ezek korszerűsített utódait veszik igénybe, a magyar címerrel minden egyes példányon. Az uralkodó magánhasználatra is rendelt herendi készleteket. Anyja, *Zsófia főhercegné* számára a gödöllői kastélyba egyaránt a keleties Siang-mintával. Ő maga közismerten puritán ízlésű volt, ezért a fehér mezőben apró zöld petrezselyemleveles díszítésű készletet részesítette előnyben. Fehéren zöld növénymintájú volt az *Apponyi grófok* kedvelt készlete is, míg az *Esterházy hercegek* bordó mázba karcoltattak fehér mocsári zsurlót kínai írásjelekkel, az edények belsejében pedig ennek a szíkontrasztnak a fordítottjával.

A tárlat legérdekesebb része különféle történelmi emlékekhez, eseményekhez és hősökhöz kötődik, olyan jeles alkalmak kapcsán, mint például a honfoglalás 1100. évfordulója vagy az 1848-as forradalom és szabadságharc másfél százados jubileuma. Ezek az egyedi és hatalmas porcelánpéldányok – zömében nagyméretű serlegek vagy dísztalak – így együtt még soha sehol nem voltak láthatók. Ezekkel párhuzamosan nemzeti könyvtárunk kincseiből a tervezőket ihlető kézirat és nyomtatott régiségek és ritkaságok kerültek a tárlókba. Különlegesség például a Képes Krónika XIX. századból való, úgynevezett „nemes másolatának” kiállított példánya, amelynek egyes jelenetei, iniciáléi és sormintái 2000-ben *Takács* Zoltán tervei szerint egy fedeles díszvázára kerültek. *Lackner* Kristóf 1615-ös és *Schmeizel* Márton 1712-es latin történelmi munkáin a magyar korona korabeli, barokk rajzai szerepelnek. Ennek szín- és mérethű pontos mását *Presits* Attila készítette el mázas herendi porcelánból. *Loz* Károly és *Than* Mór korabeli másolatban mellékelte, 1848-49-es csataképei egy kétfülű jubileumi kupát ékesítenek *iff.* *Weber* József

kivitelezésében. *Tóth* József huszár-jelenetei emléklaketten, szivartartón, söröskorsón és csemegekínálón bukkannak fel. Művészi és egyben technikai bravúrnak számít *Palkovics* Imre 1986-os vizeskanocsója, amelyet a francia rokokó festő, *Boucher* fürdőjelenetével díszített (két pucér dáma az erdei partkaparton). *Weber* Gyula 1988-as, feketére alapozott díszvázájának arany füzérekkel keretezett, tojásdad függőjére *id.* *Markó* Károly tivoli tájképét másolta, vidám szüretelőkkkel és így tovább...

Az első nemzetközi sikert, az 1851. évi londoni világkiállítást idézi a Victoria Bord d'Or mintájú készlet – tarkabarka virágos ágakkal és pillangókkal –, amelyet a windsori kastélyban kizárólag a királyi család használhatott. Most friss csúcsteljesítményként ott az új – Royal Garden nevű – változat. Ezen az aranyperemet visszafogott platina szegély, a harsány színeket pedig finom pasztell tónusok váltották fel. Ezzel a félszáz darabból álló reggeliző garnitúrával lepte meg a gyár *Vilmos herceget* és *Kate Middleton*ot nászajándékként, minden példány alján a menyegző dátumával.

Isten hozta Ausztriában!

Bécsi időutazás nyaralási fotográfiákon

Franz Hubmann: Veldeni strandélet a Wörthersee partján (1955 körül)

A Hofburg egyik barokk palotájában székel (a Josefsplatz 1. alatt) az osztrák nemzeti könyvtár, amelynek pompás díszterme önmagában is megér egy látogatást. Az itt váltakozó időszaki tárlatok sorában október végéig – saját speciális gyűjteményeikből összeválogatva – profi és amatőr szerzőktől egyaránt turisztikai fényképfelvételek és falragaszok, útikönyvek, prospektusok és reklám szórólapok láthatók több mint egy évszázadra visszamenőleg, amelyek nosztalgikus időutazásra invitálják a látogatót. Így aztán történelmi időben és földrajzi téren is sokkal többet kapunk annál, mint amennyit a rendezvény címe ígér, mivel az 1900-as évektől az 1970-es esztendőig terjedő törzsanyagban kitérnek az egykori, soknemzetiségű Monarchia távoli tájaira is. Amikor Ausztriának még tengere volt, az adriai partoktól a szlovének, horvátok és szerbek lakta tájaktól és a közös osztrák-magyar Fertő tavon át jutunk el a Kárpátok hegykoszorújának szlovákok és románok által is benépesített vonulatáig avagy a morva és cseh várak láncolatáig.

Amatőr felvétel az adriai tengerparton fürdő nők csoportjával (1913)

Az emberek mindig is utazgattak, de a világlátásnak kikapcsolódásra szánt változata – a turizmus – csak modern korunk találmánya. Az első útikalauzokat a XIX. század elején publikálták, a fáradhatatlanul hajózó, vonatozó, lovagoló, gyalogló vagy éppen hegyet mászó *Erzsébet* királyné huszonkét utazási kézikönyvet őrzött a *Woerl's Reisehandbüchern* sorozatból egy vörös bőrből készült táskában, amely értékes kultúrtörténeti dokumentum és a tárlaton most ez is látható. Miközben az idősödő, de még mindig nádszálvékony szépség egyre kevésbé tűrte azt, hogy fotózzák – lásd a szándékosan „bemozdult” és ezért homályos felvételeket, avagy azokat, amelyeken arcát hol napernyőjével, hol pedig legyezőjével takarja –, más korabeli hírességek annál szívesebben pózoltak a kamerák előtt, legyen szó rangos profi fotográfusokról vagy teljesen ismeretlen amatőr rajongókról. Így a mostani kiállításon is az ország festőien szép természeti kulisszái előtt kapták lencsevégre a Bécshez viszonylag közeli, mondén fürdőhely – *Bad Ischl* – legrangosabb, leghűségesebb és hovatovább legidősebb törzsvendégét – *Ferenc József* császárt –, amint tiroidi viseletben az erkélyről a távoli hegyeket kémleli messzelátójával, *Arthur Schnitzler* népszerű író és költőt a fővárosból vonattal is könnyen és gyorsan elérhető *Semmeringen* örökítették meg, míg korának divatos festőfejedelme – *Gustav Klimt* – az *Attersee* kissé távolabb eső, ámde annál változatosabb tóvidékét részesítette előnyben.

Az 1880-as évektől a fényképezés technikai fejlődése lehetővé tette, hogy a kompakt kamerák és film-

tekercek megjelenésével az amatőr fotózás mind egyszerűbb és anyagilag is minél szélesebb társadalmi rétegek számára elérhető legyen. A lakosság egyre népesebb tömegei örökítették meg rövidebb kiruccanásaikat avagy hosszabb pihenőszabadságukat. A nyaralási albumok összeállítása az 1920-as évektől harapózott el viharos iramban, majd pedig az 1950-es évtizedekben érte el virágzásának csúcspontját. Ez lehetővé tette, hogy az üdülés emlékeit később is felidézzék szűkebb családi és baráti körben avagy szélesebb ismeretségi társaságban, munkatársi kollektívában és így tovább. Ezek idővel afféle „életrajzi naplóká” léptek elő, amelyekben a természeti táj váltakozott a városi vedutával, akár csak az éppen szóban forgó turisztikai régió tipikus vonásaival és jellegzetességeivel. Manapság ezek az utókorra maradt fényképalbumok a kutatás nélkülözhetetlen forrásaivá váltak, a társadalmi normák avagy az ízlés és a divat változásait illetően, a közösségi meg a privát élet területén egyaránt. Korai példája ennek az 1913-as évből, az adriai tengerpartról a háromlábú kazettás kamerájával vízben álló fotós és kalapos-kombinés női modellje, avagy a csónakban álló illetve előtte vízben ülő asszonyok csoportja, valamennyien állig gombolt, földig érő ruhákban. 1940-től való a széles elterülő *Saarstein-panoráma*, előtérben a *Dachstein* lenyűgöző hegyvonulatában gyönyörködő, hátizsákos hegyászó párral. „Más nép, másfajta raj” 1955 körül a *Wörthersee* mólóján, amikor *Franz Hubmann* profi fotóriporter az osztrák turisztikai hivatal megrendelésére komponálta

Ferenc József Bad Ischl-ben (színes heliogravúra)

mutató jelenetét a veldeni strandéletről, előtérben két divatosan öltözött modellel, mögöttük vitorlásal bíbelődő fiúkkal. Az idegenforgalmi szervek trend-váltása nyomán az 1960-as évektől kezdték a korábbi grafikus turisztikai plakátokat és reklámo-

Kilátás a Saarsteinról a Dachsteinra (1940-es évek)

kat is felváltani a fényképfelvételes változatok, – ahogyan a valóságot a hatósági megrendelők szerették volna látni és láttatni – és ebben neves fotográfusok hosszú sorát foglalkoztatták, egészen addig, míg ez a rövid reneszánsz periódus végképp el nem ült. A hetvenes évek végétől a falragasz végleg elvesztette vezető pozícióját a vizuális állami kommunikációban és az érintett turisztikai szervek a továbbiakban kimondottan erre szakosodott reklámügynökségeket bíztak meg átfogó marketing stratégiák kidolgozására.

Pieter Bruegel kora

Németalföldi rajzok a XVI. századból

Ezzel a címmel látható szeptember végéig Budapesten, a Szépművészeti Múzeum grafikai bemutatótermében 117 válogatott lap az intézmény saját gyűjteményéből és néhány fontos kiegészítés, melyeket a bécsi Albertina és a berlini Kupferstichkabinett kölcsönzött a kiállításra. A tárlat kurátora Gerszi Teréz, a grafikai osztály korábbi vezetője, a korszak nemzetközileg elismert kutatója. Szerinte Magyarországon utoljára 1967-ben volt hasonló rendezvény és Európában sem került sor az utóbbi évtizedekben ilyen átfogó bemutatóra. Kivételnek csak a párizsi Louvre felkérésére 2008-ban rendezett – némileg szűkebb keresztmetszetű – hazai vendégkiállítás számíthat.

A mostani kiállítás műtárgyait hét csoportba rendezték a művészettörténeti összefüggések, az időrend és a topográfiai szempontok alapján. Először az itáliai hatások befogadásával, majd az idősebb Pieter Bruegel munkássága kisugárzásával ismerkedhetünk meg. Később a véglegesen Itáliában vagy német földön letelepedett holland és flamand művészek köre tárul elénk. Ezeket követően a müncheni hercegi és II. Rudolf prágai udvarának németalföldi mesterei következnek. Végül a késő manierizmus és a valóságábrázolás párhuzamos törekvései, az úgynevezett Frankenthali festőiskola képviselőinek és „A budapesti vázlatkönyv” ismeretlen mesterének természeti tájai, városképei zárják a sort. Mi most

**Id. Jan Brueghel
és
Pieter I. de Jode:
Szent Jeromos
tájban
(1595 körül,
rézmetszet)**

**Jan Cornelisz
Vermeyen:
Női fej
(1540 körül,
tollrajz)**

leginkább a főszereplőre, valamint az általa alapított festődinasztia több nemzedékére koncentrálnak, amelyek tagjai egymástól némileg eltérő helyesírással használták a családnevüket.

Az 1500-1600 közötti időszakban az olasz reneszánsz hatása egész Európára kiterjedt. Az északi művészek az új szépségideál megismerésére utaztak a mediterrán vidékre, hogy ott szerzett ismereteiket az ember- és térábrázolás továbbfejlesztésében hasznosíthassák. Tanulmányozták az antik építészet emlékeit, az ókori szobrokat éppúgy, mint ahogy szívesen másolták *Raffaello*, *Michelangelo*, *Tiziano*, *Correggio* vagy *Parmigianino* rajzait, festményeit.

A XVI. század második felében a kapcsolat már kétirányú volt: a figurális ábrázolásban az itáliai mesterek jártak elől, míg a tájak megörökítésében a németalföldiek jeleskedtek. *Id. Pieter Bruegel* fektette le két fontos világi műfaj – a zsánerjelenet és a tájkép – újkori alapjait, s ezzel már életében híressé vált a határokon túl is. Fiatalon, Itáliát is megjárt tanítómestere műhelyében rajzokon és metszeten ismerkedett meg az olasz művészet legújabb eredményeivel. Ő maga először 1552-ben tett nagyobb utazást: Lyonon át egészen Szicíliáig jutott, majd visszafelé hosszabb időt töltött Rómában. Korai rajzain felismerhetjük a velencei *Tiziano* és *Domenico Campagnola* hatását. Utóbbtól például – 1554-es, második itáliai tartózkodása során – folyóparti tájat másolt fákkal. E munkájának értékét különösen növeli, hogy az olasz eredeti nem maradt az utókorra. A Bruegel-változat abban tér el az eredeti műtől, hogy ő kisméretű, hétköznapi tevékenységüket végző embereket is elhelyezett a természeti környezetben. Ez egyéniségének olyan jellegzetessége, amelyet követői is átvettek. A lap hátoldalán gyors helyszi-

ni tájvázlat látható, amely betekintést enged „műhelytitkaiba” is. Imádkozó pásztorának befejezetlen tollrajza az 1560-as években készülhetett, akárcsak a Festő és kritikus mívesen kidolgozott párosa.

Fiai közül *ifj. Pieter Breughel*, valamint a fiatalabb *Jan Brueghel* is szívesen és megtévesztő hűséggel másolta apja rajzait. (Nem kevés fejtörést okozva a szerzőség megállapításában a kortársaknak és az utókoroknak.) Jan még kisfiú volt, amikor apja meghalt, így nagyanyja – a kiváló akvarellista *Maria Bessemers* – nevelte fel és ismertette meg utólag apja műveivel. Jan Brueghel 1589-ben járt először Itáliában, majd 1592-1596 között Nápolyban és Rómában működött, aztán végleg visszatért Antwerpenbe. A Táj Tóbiással és az angyallal című bibliai jelenetét 1595 körül festette. Az ecsettel, barna és kék tinta árnyalataival készített alkotáshoz apja két műve szolgált példaképpül. Vele egyidejű a Szent Jeromos tájban című, befejezetlen rézmetszete is. A „családi helyzetet” tovább bonyolítja, hogy Jan 1598-as Királyok imádása festményén van egy botjára támaszkodó alak, amelyet Pieter egyik rajzáról vett át. Késői munkásságának párját ritkító darabja a Téli táj alakokkal című, hideg kék árnyalatokban tartott, lavírozott tuslapja az 1610-es évekből. Ezen az áruval megrakott szekereket hajtó vagy a málhás állatokkal terelő és csomagokat cipelő, tömzsi alakokban szintén apja képeinek jellegzetes szereplőire ismerhetünk. A tájkép műfajának minden ágazatában, valamint a virágcsendéletek terén is komoly közönségikereket aratott. Ennek elismeréseként 1606-tól 1625-ben bekövetkezett haláláig Németalföld régense, Albert herceg és Izabella hercegné udvari festőjeként működhetett.

Wagner István